

УДК 159.923.2

Савченко Олена В'ячеславівна, кандидат психологічних наук, доцент,
докторант Східноєвропейського національного університету імені Лесі
Українки, м. Луцьк

e-mail: savchenko.elena.v@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

Рефлексивна компетентність виконує функцію накопичення та упорядкування одиниць рефлексивного досвіду, які формуються в процесі застосування різних форм рефлексивної активності. В її структурі ми виокремили чотири основні компоненти, які виконують різні функції: 1) інформаційний компонент забезпечує адекватне розуміння проблеми, яку вирішує суб'єкт; 2) інструментальний компонент забезпечує високу успішність виконання різних форм рефлексивної активності за рахунок сформованої системи рефлексивних умінь; 3) оціночно-мотиваційний компонент забезпечує оцінку власної активності та її результатів, винесення суджень про їх ефективність; 4) поведінковий компонент забезпечує прийняття рішення в невизначеній ситуації за рахунок обирання найбільш оптимальних стратегій поведінки. Мета роботи - визначення особливостей організації інформаційного компонента рефлексивної компетентності особистості.

Структура інформаційного компонента рефлексивної компетентності відповідає ієрархічній організації рефлексивної компетентності, включає до свого складу особистісні утворення, що забезпечують розуміння внутрішніх та зовнішніх факторів проблемно-конфліктної ситуації на когнітивному, метакогнітивному та особистісному рівнях. Функція розуміння проблеми на когнітивному рівні здійснюється через актуалізацію системи знань про рефлексію та відтворення необхідної інформації, на метакогнітивному рівні - через самооцінку власних здібностей та можливостей, формування суджень

про свої компетенції, на особистісному рівні - через усвідомлення системи уявлень про себе як суб'єкта рефлексивної активності. Об'єм засвоєних суб'єктом знань, мотиваційна готовність до їх використання в проблемно-конфліктних ситуаціях та сформованість самооцінки як механізму довільної регуляції активності суб'єкта – важливі фактори, що визначають характер сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності в юнацькому віці.

Ключові слова: *рефлексивний досвід, рефлексивна компетентність, система знань, метакогнітивна поінформованість, модель «Я-рефлексуючого».*

Савченко Елена Вячеславовна, кандидат психологических наук, доцент, докторант Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк

ИНФОРМАЦИОННЫЙ КОМПОНЕНТ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

Рефлексивная компетентность осуществляет функцию накопления и упорядочения единиц рефлексивного опыта, которые формируются в процессе применения разных форм рефлексивной активности. Были выделены четыре основных компонента, которые выполняют различные функции: 1) информационный компонент обеспечивает адекватное понимание проблемы, которую решает субъект; 2) инструментальный компонент обеспечивает высокую эффективность исполнения разных форм рефлексивной активности за счет сложившейся системы рефлексивных умений; 3) оценочно-мотивационный компонент обеспечивает оценку собственной активности и ее результатов, вынесение суждений об их эффективности; 4) поведенческий компонент обеспечивает принятие решения в неопределенной ситуации за счет выбора наиболее оптимальных стратегий поведения. Цель работы - определение особенностей организации информационного компонента

рефлексивной компетентности личности.

Структура информационного компонента рефлексивной компетентности соответствует иерархической организации всей системы рефлексивной компетентности, включает в свой состав личностные образования, которые обеспечивают понимание внутренних и внешних факторов проблемно-конфликтной ситуации на когнитивном, метакогнитивном и личностном уровнях. Функция понимания проблемы на когнитивном уровне осуществляется через актуализацию системы знаний о рефлексии и воспроизведение необходимой информации; на метакогнитивном уровне - через самооценку своих способностей и ресурсов, формирование суждений о своих компетенциях; на личностном уровне - через осознание системы представлений о себе как субъекте рефлексивной активности. Объем усвоенных субъектом знаний, мотивационная готовность к их использованию в проблемно-конфликтных ситуациях и сформированность самооценки как механизма произвольной регуляции активности субъекта - важные факторы, определяющие характер организации информационного компонента рефлексивной компетентности в юношеском возрасте.

Ключевые слова: *рефлексивный опыт, рефлексивная компетентность, система знаний, метакогнитивная осведомленность, модель «Я-рефлексирующего».*

E.V. Savchenko, Candidate of Psychological Sciences (Ph. D.), Dosent, Doctoral Candidate Eastern European national University named by Lesya Ukrainka

THE INFORMATION COMPONENT OF THE PERSONALITY'S REFLECTIVE COMPETENCE

Summary

The reflective competence realizes an important function of the accumulation and regulation the units of the reflective experience, formed in the process of applying various forms of reflective activity. We identify four main components of its

structure with different functions: 1) an information component provides the adequate understanding of the problem to be solved by the subject; 2) an instrumental component provides the successful realization of various forms of the reflexive activity by the existing system of the reflective skills; 3) a value-motivational component provides the ability to assess its own activity and results, forming judgments about its effectiveness; 4) a behavioral component provides decision-making in undefined situation by choosing the optimal strategy of behavior. The purpose of this research is to identify the peculiarities of the organization of the information component of the personality's reflective competence.

The structure of the information component of the reflective competence corresponds to the hierarchical organization of the whole system of the reflective competence and includes personal formations, which provide understanding of the internal and external factors of problem-conflict situations on cognitive, metacognitive and personal levels. On a cognitive level the function of understanding the problem implemented both through the actualization of knowledge about reflection and recollection of the necessary information; on a metacognitive level - through the self-assessment of own abilities and resources, forming judgments about their competencies; on a personal level - through the consciousness of self-concept's system as a subject of reflexive activity. The volume of the subject's acquired knowledge, motivational readiness to use it in problem-conflict situations and formed self-concept as a regulating mechanism of the subject's activity are important factors that determine the characteristics of the organization of the information component of reflective competence in preadult age.

Keywords: reflective experience, reflective competence, system of knowledge, metacognitive awareness, the model of «self-reflective».

Постановка наукової проблеми та її значення. Існує традиція розглядати рефлексивну компетентність як важливу складову професійної компетентності суб'єкта, його професійної діяльності. Так, О.А. Поліщук визначила рефлексивну компетентність як «професійну якість особистості, що

дозволяє найбільш ефективно і адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку і саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності» (цит. за [7, с. 30]). Саме рефлексивна компетентність в ході розумового процесу забезпечує організацію різних форм рефлексивної активності для розв'язання тих протиріч (інтелектуальних, особистісних, комунікативних та кооперативних), що виникають в проблемно-конфліктних ситуаціях. Інтегративний характер рефлексивної компетентності проявляється в поєднанні різних модусів аналізу рефлексії: операційного, функціонального, змістовного [4]. Однак, слід враховувати, що формування та розвиток рефлексивної компетентності сприяє підвищенню рівня продуктивності рефлексивної активності, спрямованої на розв'язання рефлексивних завдань, які ставить перед собою суб'єкт в ситуаціях виникнення різного роду перешкод та утруднень в процесі виконання основної діяльності. Такий підхід дає нам підстави розглядати рефлексивну компетентність як самостійне особистісне утворення, що формується в ході набуття суб'єктом рефлексивного досвіду при застосуванні різних форм рефлексивної активності, спрямованих на розв'язання поставлених суб'єктом рефлексивних задач.

Крім того, ми можемо розглядати рефлексивну компетентність як важливий структурний компонент рефлексивного досвіду, що виконує функцію упорядкування та накопичення продуктів рефлексивної активності суб'єкта, які в якості спеціальних здібностей визначають ефективність нових форм активності. В структурі рефлексивної компетентності ми виокремлюємо чотири компоненти, кожен з яких виконує певну функцію: 1) інформаційний компонент забезпечує адекватне розуміння проблеми, що розв'язує суб'єкт; 2) інструментальний компонент забезпечує високу продуктивність виконання рефлексивних форм активності за рахунок сформованої системи рефлексивних умінь; 3) оціночно-мотиваційний компонент забезпечує можливість оцінювання власної активності та її результатів, винесення суджень про їх ефективність; 4)

поведінковий компонент забезпечує прийняття рішення в невизначеній ситуації за рахунок вибору найбільш оптимальних стратегій поведінки.

Метою нашого дослідження є визначення внутрішньої структури інформаційного компонента рефлексивної компетентності.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Систему знань як важливий компонент рефлексивної компетентності виокремлювали О.В. Гуляєва, Л.Є. Калиніна, Ю.В. Кушеверська, І.В. Остапенко, Г.О. Полякова, Т.М. Яркіна та ін.

Так, в роботах Н.П. Максимченко знання про рефлексію розглядалися як умова формування рефлексивної компетентності, як основа використання різноманітних (внутрішніх та зовнішніх) прийомів для її актуалізації, стимулювання. Т.В. Дмитрієва визначила когнітивний компонент рефлексивної діяльності, пов'язавши його зміст зі знаннями суб'єкта про рефлексію. Рівень розвиненості даного компонента залежить від «сформованості системи знань про зміст, структуру, види рефлексії, її цілі, завдання, що мають значення для розвитку і саморозвитку особистості» [3, с. 38]. В структурі компетентності, визначеної О.В. Гуляєвою, знання (когнітивний компонент) є основою адаптації людини до професійного середовища, «база самонавчання... та саморозвитку» [2, с. 136]. Система знань дозволяє суб'єктам співвідносити отримані результати діяльності з прийнятими соціальними та професійними нормами, стандартами; визначати орієнтири в різноманітних ситуаціях. І.В. Остапенко в своєму дисертаційному дослідженні серед низки компонентів рефлексивної компетентності виокремила систему знань про засоби розв'язання проблем у міжособистісній взаємодії та розуміння себе та інших [6].

Ми розглядаємо інформаційний компонент рефлексивної компетентності як складне утворення, що забезпечує адекватне розуміння проблеми за рахунок функціонування трьох складових, які забезпечують ефективне виконання даної функції на трьох рівнях функціонування рефлексивної компетентності:

- системи знань суб'єкта про рефлексію та рефлексивні властивості особистості, що поєднує декілька змістовних доменів, які містять інформацію

про загальні властивості рефлексії як базової властивості свідомості людини (декларативні знання), про особливості функціонування різних форм рефлексивної активності та розвитку рефлексивних здібностей (процедурні знання), про підстави рефлексії та умови застосування рефлексивної активності (умовні знання), про переваги, що надають особистості розвинуті рефлексивні здібності (когнітивний рівень);

- метакогнітивної поінформованості суб'єкта стосовно власної рефлексивної активності, що складається з експліцитних та імпліцитних за формою знань суб'єкта про власні можливості здійснювати рефлексивну активність в різних ситуаціях, про умови корекції та розвитку даних форм активності, на підставі яких формується готовність до пошуку необхідної інформації (метакогнітивний рівень);

- моделі «Я-рефлексуючого» - інтегрованого образу себе як суб'єкта рефлексивної активності, що формується в ході рефлексивного досвіду, поєднуючи різні плани уявлень суб'єкта про своє «реальне Я», «ідеальне Я», «необхідне Я» та «можливе Я», які реалізуються в формі внутрішніх орієнтирів, що спрямовують, регулюють та коректують характер рефлексивної активності (особистісний рівень).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для визначення характеру сформованості системи знань суб'єкта про рефлексію ми розробили авторську анкету «Рефлексія, рефлексивні здібності особистості», що дозволила зібрати інформацію про наявні знання молоді в трьох доменах системи: 1) загальні знання про рефлексію як властивість психіки, про специфіку рефлексивної активності; 2) знання про засоби регуляції та розвитку різних форм рефлексії; 3) знання про підстави рефлексивної активності, про переваги її застосування. В нашому дослідженні ми враховували як змістовні характеристики інформації, так і структурні властивості окремих доменів системи знань.

Для визначення характеру сформованості метакогнітивної поінформованості ми використали процедуру спеціального семантичного

диференціалу, розроблену для дослідження імпліцитних знань суб'єкта про різні форми рефлексивної активності, та метод абсолютного оцінювання за шкалами, наведеними в анкеті. Процедура спеціального семантичного диференціалу дозволила визначити уявлення суб'єкта про «реальне Я», «бажане Я», «можливе Я» та «належне Я», як важливі складові його моделі «Я-рефлексуючого», а також визначити рівень оцінки свого потенціалу, домагань, невідповідності реальних можливостей зовнішнім вимогам, неадекватності домагань, невідповідності домагань зовнішнім вимогам, неспроможності суб'єкта відповідати вимогам з зовні.

З метою перевірки наявності трьох незалежних рівнів в структурі інформаційного компонента рефлексивної компетентності ми застосували процедуру факторного аналізу даних, яка дозволила нам визначити склад трьох незалежних факторів, зміст яких відповідає когнітивному, метакогнітивному та особистісному рівням функціонування.

Склад першого фактора представлений в таблиці 1. Показники, що його сформували, відображають різні аспекти сформованості системи знань суб'єкта про рефлексію.

Вирішальну роль в структурі фактора відіграє показник сформованості домену знань про засоби регуляції та розвитку різних форм рефлексивної активності (0,92). В юнацькому віці розвиток системи знань відбувається за рахунок поширення доменів, що містять умовні та процедурні знання, які забезпечують ефективне розв'язання практичних завдань. Серед первинних показників найбільший вклад в загальний фактор здійснюють ті, що відображають об'єм набутої інформації та рівень активності суб'єкта в відтворенні декларативних знань. Знання про загальні властивості рефлексії, її функції та операційні складові, представлені в експліцитній формі, найбільш готові до відтворення, оскільки усвідомлюються суб'єктом. Тому саме активність суб'єкта в відтворенні раніше здобутої інформації про загальні властивості рефлексії (функціональні, структурні, змістовні) і визначає особливості функціонування інформаційного компонента на когнітивному рівні

рефлексивної компетентності.

Таблиця 1. Структура інформаційного компонента на когнітивному рівні функціонування рефлексивної компетентності

№	Показники	Факторне навантаження
1	Рівень активності суб'єкта в відтворенні знань про специфіку рефлексивної активності	0,75
2	Об'єм знань про специфіку рефлексивної активності	0,81
3	Об'єм знань про засоби розвитку різних форм рефлексії	0,92
4	Об'єм знань про підстави рефлексивної активності, про переваги її застосування	0,72
5	Рівень сформованості знань про специфіку рефлексивної активності	0,73
6	Рівень сформованості знань про засоби регуляції та розвитку різних форм рефлексії	0,92
7	Рівень сформованості знань про підстави рефлексивної активності, про переваги її застосування	0,75
8	Загальний рівень сформованості системи знань суб'єкта про рефлексію	0,97
9	Загальний рівень сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності особистості	0,57

Підсумовуючи, ми можемо визначити, що загальний рівень сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності залежить від рівня сформованості усієї системи знань суб'єкта про рефлексію та від рівня сформованості трьох її основних доменів, представлених декларативними, процедурними та умовними знаннями суб'єкта про різні аспекти рефлексивної активності. Представленість засвоєної інформації в трьох визначених доменах та широта їх об'єму – важливі фактори, що визначають характер функціонування інформаційного компонента. Іншим суттєвим фактором в юнацькому віці є готовність декларативних знань до відтворення, що можливо за умови високого рівня усвідомлення знань та високого ступеня структурованості даних доменів.

Склад другого фактора представлений в таблиці 2. Даний фактор поєднує показники метакогнітивної поінформованості та певні параметри функціонування моделі «Я-рефлексуючого». Ядро фактора складають показники, що відображають особливості сформованості метакогнітивної поінформованості як системи знань суб'єкта про власні якості та здібності

(0,91), а також показники сформованості трьох її основних складових: рівня самооцінки властивостей, що забезпечують реалізацію рефлексивної активності (0,51), рівня оцінки загальної обізнаності (0,45) та рівня оцінки готовності суб'єкта підвищувати свою обізнаність з теми «Рефлексія» (0,76). З первинних показників до складу фактора увійшли показники рівня оцінки необхідності знань (0,71) та рівня готовності суб'єкта докладати зусилля для знаходження додаткової інформації з теми «Рефлексія» (0,65).

В структурі даного фактора показники сформованості метакогнітивної поінформованості поєднані з певними аспектами сформованості моделі «Я-рефлексуючого». Чим вище суб'єкт відчуває необхідність в нових знаннях та готовий докладати зусилля для знаходження інформації, чим вище він оцінює свої здібності та властивості, що забезпечують рефлексивну активність, тим вище він оцінює і свої потенційні ресурси. Отже, обізнаність є одним з факторів, що підвищує впевненість суб'єкта в ефективній реалізації активності: високо оцінюючи свої актуальні можливості, суб'єкт надає і більш високу оцінку своїм потенційним можливостям, які можуть проявитися в складних ситуаціях при умові дефіциту актуальних ресурсів. Д. Канеман вважав, що суб'єкт завжди заощаджує певну кількість ресурсів на випадок появи непередбачуваних обставин. Чим більш обізнаний суб'єкт стосовно власних можливостей ефективно реалізовувати рефлексивну активність в різних ситуаціях, тим краще він може спрогнозувати варіанти розвитку подій, що потребують додаткових ресурсів. Такі прогнози формують в суб'єкта установку на заощадження ресурсів, а висока їх оцінка свідчить про його передбачливість, раціональний підхід до розв'язування задач. Також висока обізнаність суб'єктів впливає на характер співвіднесення рівня домагань з зовнішніми вимогами, що висуває соціум до навчання та професійної діяльності (-0,33). Чим вище рівень метакогнітивної поінформованості, тим більше у суб'єкта узгоджені плани «бажаного Я» та «необхідного Я», тим менше виражений внутрішньоособистісний конфлікт між «бажаю» та «потрібно». Відповідність намірів вимогам з зовні сприяє формуванню єдиних орієнтирів, що

спрямовують процес особистісного розвитку.

Таблиця 2. Структура інформаційного компонента на метакогнітивному рівні функціонування рефлексивної компетентності

Рівень	Показники	Факторне навантаження
Метакогнітивний рівень	Рівень необхідності знань з теми «Рефлексія»	0,71
	Рівень готовності докладати зусилля для знаходження додаткової інформації з теми «Рефлексія»	0,65
	Рівень самооцінки психологічних властивостей, що визначають характер рефлексивної активності	0,51
	Рівень оцінки загальної обізнаності стосовно рефлексії та рефлексивних здібностей	0,45
	Рівень оцінки готовності суб'єкта підвищувати обізнаність з теми «Рефлексія»	0,76
	Загальний рівень сформованості метакогнітивної поінформованості суб'єкта стосовно рефлексивної активності	0,91
Особистісний рівень	Рівень невідповідності домагань зовнішнім вимогам	-0,33
	Рівень самооцінки своїх актуальних та потенційних можливостей	0,31
Загальний рівень сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності особистості		0,64

Таким чином, регуляція активності на метакогнітивному рівні відбувається через усвідомлення своїх наявних знань, оцінку необхідної інформації, формування готовності до її пошуку. Знання про рефлексивну активність стають підставою для оцінки своїх здібностей до її реалізації. Чим більш високо людина оцінює свої актуальні та потенційні рефлексивні можливості, тим більш легко вирішує вона внутрішні суперечливості, що виникають між мотивами, які переживаються як «Я хочу», цінностями, які сприймаються як «еталони повинного» та реальними самооцінками, які виражаються в формі «можу» або «не можу». Відповідно до класифікації В.М. Мясіщева, особистість може переживати наступні невротичні конфлікти: істеричний конфлікт (неусвідомлене невирішене протиріччя між рівнем домагань, «хочу», та можливостями, «можу»), неврастенічний конфлікт (протиріччя між «повинен» та «можу», що відображає завищені зовнішні стандарти та вимоги до себе), obsesивно-психоастенічний конфлікт, при якому суб'єкт відчуває труднощі при обиранні між альтернативами «хочу» та «повинен» [1]. Своєчасне ефективне розв'язування особистісних конфліктів

запобігає розвитку особистісної кризи, при якій руйнуються основи світогляду, опиняються під загрозою життєві перспективи, втрачається сенс життя.

В таблиці 3 наведений склад фактора, що відображає особливості функціонування інформаційного компонента на особистісному рівні рефлексивної компетентності. Ядро фактора складають показники сформованості моделі «Я-рефлексуючого», однак певна частка складових належить і показникам сформованості метакогнітивної поінформованості суб'єкта.

Таблиця 3. Структура інформаційного компонента на особистісному рівні функціонування рефлексивної компетентності

Рівень	Показники	Факторне навантаження
Метакогнітивний рівень	Самооцінка ступеня незадоволеності собою, результатами своєї роботи	-0,57
	Самооцінка готовності до розв'язування проблеми	0,67
Особистісний рівень	Рівень домагань	-0,84
	Рівень невідповідності реальних можливостей зовнішнім вимогам	-0,87
	Рівень неадекватності домагань	-0,84
	Рівень неспроможності відповідати вимогам з зовні	-0,83
	Рівень оцінки відповідності домагань зовнішнім та внутрішнім стандартам	0,83
	Загальний рівень сформованості моделі «Я-рефлексуючого»	0,40
Загальний рівень сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності особистості		0,28

Даний фактор має найменший зв'язок з загальним показником сформованості інформаційного компонента рефлексивної компетентності (0,28), що говорить про недостатній рівень розвитку особистісних утворень даного рівня. Залежачи від рівня сформованості метакогнітивної поінформованості, система уявлень про себе як суб'єкта рефлексивної активності потребує сформованості зрілих суджень про власні можливості та здібності, адекватної їх оцінки, що відповідає не лише суб'єктивним, а й об'єктивним критеріям ефективності. Серед низки визначених нами показників оцінки власної рефлексивної активності найбільшу роль відіграють оцінки за параметрами «готовності до розв'язування проблеми» (0,67) та

«незадоволеності собою, результатами своєї роботи» (-0,57), а також «регуляція власної активності» (0,36) та «песимістичне налаштування на пошук рішення» (-0,38). Тобто підставою для формування адекватної моделі «Я-рефлексуючого» є високий рівень самооцінки своєї готовності до розв'язування проблеми та впевненість в своїй здатності ефективно здійснювати вольову регуляцію рефлексивної активності при позитивному, некритичному налаштуванні на внутрішню діяльність. Критичне ставлення до результатів своєї роботи хоча і стимулює рефлексивну активність, однак стає гальмуючим фактором, оскільки посилює інтенсивність переживання внутрішньоособистісних конфліктів, сприяє збільшенню жорсткості зовнішніх та внутрішніх стандартів. Невідповідність домагань реальним можливостям (-0,87), внутрішнім стандартам (-0,84) та уявленням про зовнішні вимоги (-0,83) переживається суб'єктом як неспроможність вирішити внутрішню суперечливість, що знижує відчуття самоефективності та впевненість у власних силах.

Від'ємне значення показника рівня домагань в структурі фактора (-0,84) свідчить, що низький рівень домагань стосовно рефлексивної активності виконує функцію протидії тенденціям суб'єкта до критичного ставлення до своїх здібностей та результатів внутрішньої діяльності. Доки в суб'єкта не сформується стійка модель «Я-рефлексуючого» високі домагання будуть більш заважати ефективному застосуванню рефлексивної активності та розвитку рефлексивних здібностей, ніж сприяти формуванню адекватних орієнтирів самокорекції та саморозвитку. Високі домагання, що слабо відповідають реальним здібностям, - фактор посилення деструктивної природи рефлексії, яка пригальмовує розумову активність, формуючи певні румінації та персеверації думок.

Таким чином, інформаційний компонент на особистісному рівні функціонування рефлексивної компетентності представляє собою інтегровану систему уявлень суб'єкта про свої актуальні та потенційні можливості реалізації рефлексивної активності, серед яких основне місце займає оцінка своїх регуляторних вмінь та готовності до розв'язування проблемних питань,

що виникають в процесі виконання діяльності. Зниження рівня самокритичності за рахунок виокремлення цілей, більш наближених до реального рівня розвитку вмінь та здібностей, та підтримання оптимістичного налаштування до пошуку рішення в проблемній ситуації сприяє узгодженню різних планів моделі «Я-рефлексуючого». Співвідношення образів «реального Я», «ідеального Я», «належного Я» та «можливого Я» дозволяє визначити орієнтири для функціонування та розвитку рефлексивної активності. Відсутність протиріч в системі даних орієнтирів – важливий фактор гармонійного процесу розвитку, який йде через розв’язування внутрішніх протиріч та формування новоутворень, запобігаючи розвитку кризових станів, в яких відбувається кардинальна перебудова самосвідомості: руйнування сталих уявлень про себе та світ, знецінення життєвих здобутків, втрата впевненості в майбутньому та переживання марності світоглядних цінностей.

Результати множинного регресійного аналізу (STATISTICA 10.0) дозволили нам уточнити внутрішню структуру інформаційного компонента, визначивши рівень впливу кожної складової. Загальний показник сформованості інформаційного компонента розраховується як сума трьох стандартизованих оцінок, представлених в шкалі станайнів, що відображають рівень сформованості психічних утворень (системи знань про рефлексію, метакогнітивної поінформованості суб’єкта стосовно власної рефлексивної активності, моделі «Я-рефлексуючого») на трьох рівнях функціонування рефлексивної компетентності.

Характер сформованості трьох визначених складових інформаційного компонента на 94% ($KMD=0,94$) визначає рівень організації даного компонента, лише 6% сумарної дисперсії пояснюється впливом інших, неврахованих факторів. Дані свідчать, що в юнацькому віці головну роль в складі інформаційного компонента відіграє система знань суб’єкта стосовно рефлексії ($\beta=0,54$; $\alpha \geq 0,999$), що поєднує три змістовні домени інформації: загальні властивості рефлексії як базової здібності свідомості (декларативні знання), знання про засоби регуляції та розвитку різних форм рефлексії (процедурні),

знання про підстави рефлексивної активності, переваги її застосування (умовні). Доки суб'єкт не буде володіти достатнім об'ємом знань з даної теми, які готові до відтворення в разі потреби, він не зможе поширювати обізнаність про власні актуальні та потенційні можливості реалізації рефлексивної активності, не зможе проводити адекватну оцінку рівня вираженості даних якостей, сформованості відповідних здібностей. Формування адекватних оцінок – підстава для подальшого формування відношень до власних якостей та установок до їх подальшого застосування. Отже, формування та розвиток системи внутрішніх орієнтирів щодо корекції та розвитку власних якостей, пов'язаних з реалізацією рефлексивної активності, залежать і від рівня розвитку метакогнітивної поінформованості суб'єкта, і від рівня сформованості системи його знань стосовно рефлексії та рефлексивної активності.

Уточнення внутрішньої структури загального показника сформованості інформаційного компонента на первинних показниках, що відображають окремі аспекти сформованості трьох його складових, дозволило виявити значущу роль параметрів оцінки моделі «Я-рефлексуючого». Визначаючи провідну роль утворення когнітивного рівня функціонування рефлексивної компетентності (системи знань), ми зазначаємо і суттєвий вплив на рівень загального показника характеру сформованості моделі «Я-рефлексуючого», що проявляється через дію механізмів самооцінювання. Самооцінка, що визначає кількісну міру своїх актуальних та потенційних можливостей ($\beta=0,38$) та рівень відповідності домагань зовнішнім та внутрішнім стандартам ($\beta=0,37$), функціонує як механізм особистісної саморегуляції та самоконтролю. Виконуючи функцію поточного оцінювання діяльності, актуальна самооцінка фіксує динаміку емоційних станів суб'єкта, зміну його очікувань, ступінь «вдалості діяльності», та стимулює процеси корекції виконавчих дій в разі відхилення результатів від визначених стандартів. Критичність (як відповідність реальних можливостей зовнішнім вимогам) та реалістичність (як відповідність домагань потенційним можливостям) стають важливими параметрами самооцінки як механізму довільної психічної регуляції [5]. Таким чином, формування мотиваційної

готовності до використання отриманих знань, наповнення визначених доменів усвідомленою інформацією та формування самооцінки як механізму довільної регуляції активності суб'єкта – важливі умови подальшого розвитку інформаційного компонента рефлексивної компетентності в юнацькому віці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Специфікою функціонування інформаційного компонента є формування та розвиток особистісних утворень, які забезпечують розуміння проблемних питань, що виникають в ході виконання основної діяльності, через актуалізацію необхідних декларативних, процедурних та умовних знань про специфіку рефлексивної активності, розуміння своїх можливостей здійснювати різні форми активності в різних ситуаціях та визначення на підставі самооцінювання тих орієнтирів, які спрямовують, регулюють та коректують характер рефлексивної активності.

Інформаційний компонент рефлексивної компетентності має ієрархічну структуру, що відповідає трьом рівням функціонування рефлексивної активності: когнітивному, метакогнітивному та особистісному. На кожному рівні функціонує окрема складова, що забезпечує розуміння внутрішніх та зовнішніх факторів проблемно-конфліктної ситуації. Функція розуміння проблеми на когнітивному рівні здійснюється через актуалізацію системи знань про рефлексію та відтворення необхідної інформації, на метакогнітивному рівні – через самооцінку своїх здібностей та можливостей, формування суджень про свої компетенції в реалізації даних форм рефлексивної активності. На особистісному рівні функція розуміння внутрішніх протиріч, що виникають в проблемно-конфліктних ситуаціях, здійснюється через усвідомлення системи уявлень про себе як суб'єкта рефлексивної активності, визначення орієнтирів, що забезпечують регуляцію та розвиток різних форм рефлексивної активності.

Список використаних джерел

1. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Гулеева О.В. Сущность рефлексивной компетентности будущих

педагогов [Электронный ресурс] / О.В. Гулеева // Ученые записки Забайкальского государственного университета. Серия: Педагогика и психология. – 2010. – №5. – С. 133-137. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n...>

3. Дмитриева Т.В. Развитие рефлексии у студентов как педагогическая задача [Электронный ресурс] / Т.В. Дмитриева, Н.Е. Седова // Вестник Тюменского государственного университета. – 2009. – №5. – С. 33-42. – Режим доступа: <http://utmn.ru/docs/2081.pdf>.

4. Дроздова С.А. Взаимосвязь содержательных характеристик рефлексии со структурными компонентами идентичности личности : автореф. канд. псих. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / С.А. Дроздова. – Хабаровск, 2011. – 21 с.

5. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки / А.В. Захарова // Вопросы психологии. – 1989. – №1. – С. 5-14.

6. Остапенко І.В. Соціально-психологічні особливості формування рефлексивної компетентності топ-менеджерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / І. В. Остапенко. – Київ, 2014. – 20 с.

7. Растянников А.В. Рефлексивное развитие компетентности в совместном творчестве / А.В. Растянников, С.Ю. Степанов, Д.В. Ушаков. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 320 с.

References transliterated

1. Grishina N.V. Psikhologhiya konflikta [The psychology of conflict]. St. Petersburg: Peter, 2008. – 544 p.

2. Guleyeva O.V. Sushchnost reflektivnoi kompetentnosti budushchikh pedagogov [The essence of reflective competence of future pedagogues]. Uchenyie zapiski Zabaikalskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Pedagogika i psikhologiya [Scientific notes of the Trans-Baikal State University. Series: Pedagogy and Psychology], 2010, no5, pp. 133-137. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n>.

3. Dmitriyeva T.V., Sedova N.E. Razvitiye refleksii u studentov kak pedagogicheskaya zadacha [Development of a reflection at students as a pedagogical problem]. Vestnik Tiumenskogo gosudarstvennogo universiteta [Herald of Tyumen State University], 2009, no5, pp. 33-42. Retrieved from <http://utmn.ru/docs/2081.pdf>.
4. Drozdova S.A. Vzaimosviaz soderzhatelnykh kharakteristik refleksii so strukturnymi komponentami identichnosti lichnosti [The relationship content reflection's characteristics with the structural components of the personal identity]. Extended abstract of candidate's thesis. Khabarovsk, 2011. - 21 p.
5. Zakharova A.V. Strukturno-dinamicheskaya model samootsenki [Structural and dynamic model of self-esteem]. Voprosy psikhologii [Psychology questions], 1989, no1, pp. 5-14.
6. Ostapenko I.V. Sotsialno-psikholohichni osoblyvosti formuvannia refleksivnoyi kompetentnosti top-menedzheriv [The socio-psychological features of the formation of top-managers' reflective competence]. Extended abstract of candidate's thesis. Kiev, 2014. - 20 p.
7. Rastiannikov A.V., Stepanov S.Yu., Ushakov D.V. Refleksivnoe razvitiye kompetentnosti v sovместnom tvorchestve [Reflexive development competence in a joint creative]. Moscow: PER SE, 2002. – 320 p.

Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Авторське право (с) 2015 Savchenko Olena Vyacheslavivna Савченко Олена В'ячеславівна

Отримано: 22.10.2015

Відрецензовано: 05.11.2015

Опубліковано: 15.12.2015